

คุณสมบัติของ “หญิงดี” ใน สุภาสิตสอนหญิงภาคใต้ที่สัมพันธ์กับความคิด ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

THE QUALIFICATIONS OF “WELL-BEHAVED WOMEN” IN SUPASIT SORN YING OF THE SOUTHERN RELATED TO BUDDHIST NOTIONS AND BELIEFS

พัชลินจี จินหุ่น*

*Phatchalin Jeennoon**

สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ
Department of Thai, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University.

*Corresponding Author, E-mail: phatchalinj@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาคุณสมบัติของ “หญิงดี” ใน สุภาสิตสอนหญิงภาคใต้ที่สัมพันธ์กับความคิดความเชื่อทางพระพุทธศาสนา โดยศึกษาจากเรื่องสุภาสิตสอนหญิงคำกาพย์ สุภาสิตคำกาพย์ ฉบับศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต หมายเลข 291 สุภาสิตสอนหญิง ฉบับนางนิล ทวีเศษ และสุภาสิตสอนหญิง ฉบับศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช ผลการศึกษาพบว่า ผู้แต่งสุภาสิตสอนหญิงทั้งสี่สำนวนต่างก็กำหนดคุณสมบัติของ “หญิงดี” ที่สัมพันธ์กับความคิดความเชื่อในพระพุทธศาสนา ดังนี้ คุณสมบัติทางกาย คือ “หญิงดี” ต้องมีกายที่สรวมทั้งในขณะเดิน นั่ง หัวเราะ กิน นอน การแสดงสีหน้า แววตา และการทำกิจกรรมต่างๆ คุณสมบัติทางวาจา คือ “หญิงดี” ต้องมีวาจาที่ไพเราะอ่อนหวาน รู้จักพูด ถาม และสนทนากับผู้อื่น คุณสมบัติทางใจ คือ “หญิงดี” ต้องรู้จักระงับโทสะ มีความเพียรพยายาม ใจบุญสุนทาน ละโลกโกรธหลง เห็นความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง และรู้จักใช้ปัญญา นอกจากนี้ ยังต้องมีคุณสมบัติด้านการปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน คุณสมบัติด้านพฤติกรรมที่แสดงออกสัมพันธ์กับความคิดความเชื่อในพระพุทธศาสนาตั้งแต่ระดับศีล สมาธิและปัญญา ทั้งนี้ผู้แต่งน่าจะมีนัยแฝงเพื่อฝึกฝนหญิงชาวใต้ที่ “สมบูรณ์แบบ” ตามหลักพระพุทธศาสนาเพื่อให้ดำเนินชีวิตอย่างสงบสุขและไปเกิดในภพภูมิที่ดี ทั้งอาจเป็นการสร้างพลังอำนาจแฝงของผู้หญิงอันจะยังประโยชน์ต่อสังคม และเป็นการจัดระเบียบผู้หญิงภาคใต้สมัยโบราณในเชิงลึกเพื่อมิให้ส่งผลกระทบต่อการปกครองท้องถิ่น

คำสำคัญ: หญิงดี สุภาสิตสอนหญิง ความคิดความเชื่อในพระพุทธศาสนา

Abstract

This article aims at examining the qualifications of “well-behaved women” in SUPASIT SORN YING of the Southern related to Buddhist Notions and Beliefs in SUPASIT SORN YING KAM KAAP (A type of Thai verse) SUPASIT KAM KAAP number 291, which belongs to Phuket Rajabhat University's cultural centre, SUPASIT SORN YING which belongs to Mrs. Nil Thaweaset and SUPASIT SORN YING which belongs to Naknonsithammarat Rajabhat University's cultural

centre. It was found that the qualifications of “well-behaved women” were closely related to the Buddhist notions and beliefs. Those qualifications included with having good physical manners: being clam when walking, sitting, laughing, eating, sleeping, expressing their emotions through their faces and eyes as well as doing other activities. Regarding to speech qualifications, “well-behaved women” were required to express sweet and beautiful speeches, knowing when and how to deliver them properly. In connection with spiritual qualifications, “well-behaved women” must be capable of restraining anger, pursuing endeavors, being charitable, controlling their greed and obsessions, perceiving uncertainty of all things and knowing how to apply their wisdom. Besides, the aspect of interpersonal interaction with others was also noted. It was also found that the mentioned qualifications were pertained to Buddhist notions and beliefs in all three levels: morality (sila), concentration (Samadhi) and wisdom (panna). Here, the authors’ intentions were probably to train the southern women to be “perfect” in following the Buddhist principles. By following those principles, they could live happily and peacefully in the society and would be able to sustain such happiness and peace of minds in their next life as well. In addition, it could be woman’s implicit power formation which will benefit in the society and the promotion of the in-depth re organisation of women within the ancient southern region, avoiding impacts to local administration.

Keywords: Well-Behaved Women, Supasit Sorn Ying, Notions and Beliefs in the Buddhist

บทนำ

วรรณกรรมคำสอนผู้หญิงของภาคใต้จำนวนมากได้รับการรวบรวมไว้ที่ศูนย์วัฒนธรรมต่างๆ เช่น ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช หอพุทธทาสธรรมโฆษณ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี และสถาบันทักษิณคดีศึกษา จากการเก็บข้อมูลเบื้องต้น ผู้ศึกษาพบว่า วรรณกรรมส่วนหนึ่งมีเนื้อหาเหมือนคล้ายกับวรรณกรรมคำสอนภาคกลาง เช่น พิเภกสอนบุตร ลักษณะภรรยาเจ็ดสถาน และกฤษณาสอนน้อง อีกส่วนหนึ่งมีเนื้อหาที่พบเฉพาะในท้องถิ่นภาคใต้ ซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาการสร้างสรรค์ของคนในท้องถิ่นเอง

การศึกษาผู้หญิงในวรรณกรรมคำสอนภาคใต้สมัยโบราณ ส่วนใหญ่นักวิจัยมุ่งศึกษาหลักคำสอนและกลวิธีการสอนว่ามีประเด็นใดบ้าง เช่น มาลี แก้วละเอียด ศึกษาคำสอนผู้หญิงในเรื่องปรีดาสอนน้อง [1]

อุดม หนูทอง ศึกษาจริยธรรมของผู้หญิงในเรื่องปรีดาสอนน้อง ลักษณะเมียเจ็ดสถาน สุภาษิตสอนหญิงคำกาพย์ เป็นต้น [2] และที่สำคัญคือวรรณกรรมคำสอนภาคใต้ที่นำมาศึกษามักมีเนื้อหาร่วมกับวรรณกรรมคำสอนภาคกลาง เช่น พิเภกสอนเบญจกาย กฤษณาสอนน้อง ลักษณะภรรยาเจ็ดสถาน โอวาทกษัตริ์ และสุภาษิตสอนหญิงของนายนิรินทร์ จึงไม่อาจยืนยันได้ว่าวรรณกรรมเหล่านี้เป็นของชาวใต้และใช้สอนผู้หญิงชาวใต้โดยแท้จริง

ผู้เขียนพบว่ามีสุภาษิตสอนหญิงภาคใต้จำนวน 4 ส่วนที่มีเนื้อหาไม่ซ้ำกับของภาคอื่น ได้แก่ สุภาษิตสอนหญิงคำกาพย์ [3] สุภาษิตคำกาพย์ ฉบับศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต หมายเลข 291 [4] สุภาษิตสอนหญิง ฉบับนางนิล ทวีเศษ [5] และสุภาษิตสอนหญิง ฉบับศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช [6] สุภาษิตทั้งสี่สำนวนแสดงลักษณะเด่นบางประการที่น่าสนใจ ซึ่งค่อนข้างแตกต่างจากภาคอื่น

นั่นคือความพยายามในการกำหนดคุณสมบัติของ “หญิงดี” ที่สัมพันธ์กับความคิดความเชื่อในพระพุทธศาสนา ซึ่งประเด็นนี้ยังไม่มีการศึกษากันอย่างลึกซึ้ง สำหรับเรื่องสุภาสิตสอนหญิงคำกาพย์นั้นสันนิษฐานว่าผู้แต่งคือพระอุดมปิฎก [7] เรื่องสุภาสิตคำกาพย์ ฉบับศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต หมายเลข 291 สันนิษฐานว่าสามเณรลอยแต่งในตอนต้นร่วมกับผู้แต่งอื่น ดังที่ว่า “หนังสือสอนหญิงนี้ เณรลอยเขียนไว้หน้าต้นหน้าปลายสุภาสิตข้าเขียน” เรื่องสุภาสิตสอนหญิงฉบับของนางนิล ทวีเศษ สันนิษฐานว่าผู้แต่งน่าจะเป็น

พระสงฆ์ ส่วนเรื่องสุภาสิตสอนหญิง ฉบับศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช ไม่ระบุชื่อผู้แต่ง ตอนต้นกล่าวว่านำคำสอนมาจากคำกล่าวของของผู้เฒ่าผู้แก่แต่โบราณ ดังนี้ “มีมาแต่ก่อน ผู้เฒ่ากล่าวกลอน ว่าไว้ไม่เสีย” ทั้งสี่เรื่องบันทึกในสมุดข่อย สามเรื่องแรกมีการนำมาปริวรรตเพื่อเผยแพร่ให้คนรุ่นหลังได้อ่านแล้ว การศึกษาสุภาสิตสอนหญิงทั้งสี่สำนวนนี้จึงน่าจะทำให้ผู้อ่านเห็นอุดมคติของผู้แต่งที่มีต่อผู้หญิงภาคใต้สมัยโบราณอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

คุณสมบัติของ “หญิงดี” ใน สุภาสิตสอนหญิงภาคใต้

“หญิงดี” หมายถึง หญิงที่มีคุณสมบัติทางกายดี คือรู้จักสำรวมอิริยาบถด้านต่างๆ ทั้งในขณะเดินนอน หรือนั่ง มีคุณสมบัติทางวาจาดีคือพูดจาไพเราะอ่อนหวาน พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ และรู้จักพูด และมีคุณสมบัติทางใจดี เช่น มีความเพียร รู้จักใช้ปัญญา ใญ่บุญสุนทาน และกตัญญู คุณสมบัติที่แสดงถึงการเป็น “หญิงดี” ในที่นี้ ผู้เขียนสังเคราะห์ขึ้นจากเรื่องสุภาสิตสอนหญิงสำนวนต่างๆ ในภาคใต้โดยวรรณกรรมทั้งสี่เรื่องต่างก็กำหนดคุณสมบัติของผู้หญิงด้านต่างๆ ที่คล้ายคลึงกันและสัมพันธ์กับความคิดความเชื่อในพระพุทธศาสนา จึงเป็นที่มาของการกำหนดคุณสมบัติของ “หญิงดี” ซึ่งคุณสมบัตินี้อาจเหมือนหรือแตกต่างจากวรรณกรรมท้องถิ่นอื่นๆ ในสมัยเดียวกัน หรือสมัยต่อมาก็ได้ สำหรับการให้รายละเอียดเกี่ยวกับ “หญิงดี” ในประเด็นต่างๆ มีดังต่อไปนี้

1. คุณสมบัติทางกาย

คุณสมบัติทางกาย หมายถึง การสำรวมอิริยาบถหรือการแสดงออกทางกายในด้านต่างๆ ทั้งการยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม การกระทำ เป็นต้น เป็นลักษณะประจำตัวของบุคคล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 การเดิน “หญิงดี” ต้องมีกายที่สำรวมในขณะที่เดิน ไม่เดินกระเท็บแผ่นดิน เพราะสะท้อนถึงกิริยาที่ต่ำทราม ดังนี้ “หญิงใดเดินทึบธรณี ครี้อดบังบดสี ที่เดาธรณีอัตร่า” [4] ไม่เดินลูบอวัยวะ ดังที่ว่า “อย่าลูบแก้มคาง อย่าสาางผมเผ้าเจ้าเอย” [4] ไม่เดินทัดดอกไม้ เหยยผม หรือเอาแต่เดินเกี้ยวผู้ชาย ดังข้อความที่ว่า

เดินตามมารดา อย่าทัดมาลา เป็นหญิงทะเลาเห็น
มือเสยเกศา นัยนามุ่งเมิน ใจแตกยิงเพลิง พลางเที่ยวเกี้ยวชาย [6]

1.2 การหัวเราะ “หญิงดี” ต้องไม่หัวเราะเสียงดังเหมือนผู้ชาย ดังนี้ “อย่าหัวให้เทียมชาย” [3] และ “เจ้าเอยอย่าหัวเสียงดัง” [4] ไม่หัวเราะจนลืมหูลิ้น ดังที่ว่า “ชอบหัวหัวอย่าเขื่อน” [3]

มีข้อสังเกตว่า การสอนผู้หญิงให้สำรวมกิริยาเวลารู้สึกขบขันอาจเทียบเคียงได้กับคุณสมบัติของมหาบุรุษ ดังในตำราลึงการศาสตร์กล่าวถึงการหัวเราะของมหาบุรุษว่าเมื่อรู้สึกขบขันจะยิ้มที่แก้มตา และริมฝีปาก หากเป็นคนปานกลางจะอ้าปาก แต่หากเป็นคนเลวจะมีเสียง (หัวเราะ) [8]

1.3 การนั่ง “หญิงดี” ต้องไม่นั่งเรียงเป็นหน้ากระดานเมื่อมีแขกมาเยือน หรือนั่งแอบชิดสามี ดังที่ว่า “แขกไทไปมา อย่านั่งเรียงหน้า เข้าแนบแอบผัวห่อตัว” [6] เมื่ออยู่ตามลำพังก็ไม่นั่งกอดเข่า นั่งโยกตัว นั่งเท้าแขน นั่งแอนตัว นั่งเอามือทูนศีรษะ นั่งห้อยเท้า นั่งหิวผม นั่งแต่งตัว และนั่งกันไรผมบริเวณประตูหรือบันไดบ้าน

อย่างนั่งเอาปาปะหัว อย่าโยะย้ายตัว
เอามือกอดเขางงวย
อย่างนั่งทำแขนแอ่นองค์ อย่าทำทรง
เอามือทูนหัวชั่วแรง
อย่างนั่งยึดเท้าเขาแคง อย่างนั่งกลางแปลง
หวีหัวแต่งตัวถอนไร
ปากประตูแลหัวบันได เจ้าอย่าได้ไป
นั่งเล่นห้อยเท้าเจ้าเอย [4]

1.4 การกิน “หญิงดี” ต้องไม่เคี้ยวเสียงดัง ไม่กินมูมมาม ไม่กินอย่างรวดเร็ว ไม่กินตะกละตะกลามเหมือนวานร ดังนี้ “จะกินอย่ากุกกับ รับประทานกระปี่ศรี” [3] และ “ไม่กินตามใจปาก ดังที่ว่า “อย่ากินตามอยากมากมี” [4] แต่ให้กินแต่พอประมาณ ดังนี้ “กินแต่พอดีดูงาม” [4] และให้กินที่หลังผู้ใหญ่ เช่น บิดามารดา และญาติของตน ดังตัวอย่าง “งามสิ้นกินที่หลัง แล้วร้อยซังกวาดครัวไฟ” [3]

1.5 การแสดงออกทางสีหน้าแววตา “หญิงดี” ต้องแสดงสีหน้าและแววตาที่สงบนิ่ง ไม่เล่นหน้าเล่นตา หรือทำตากลอกกลิ้งตาไปมา ดังนี้ “อย่าทำตากลากไสว” [3]

1.6 การนอน “หญิงดี” ต้องไม่นอนดินหรือนอนเกยออกนอกที่นอนให้ผู้อื่นเห็น ดังนี้ “บังอรอย่างนอนทอดตน ที่หวางกลางคน เกยเนาะเอะมาหน้าฉาน” [4]

1.7 การทำกิจกรรม “หญิงดี” ต้องไม่ทำเสียงดังโหวกเหวกเมื่ออยู่กับผู้อื่น “อย่าประจบระจบเพื่อน พุดโวเวเล่นเมงมา” [3] ต้องไม่เปลือ้งผ้าอาบน้ำ หากลืมนำผ้ามาเปลี่ยนก็ให้รดเพียงครึ่งตัว “อย่าอาบน้ำเปลือ้งกายา... ครั้นลืมพารดแต่ท่อน” [3] ดังนั้น เมื่ออาบน้ำจึงควรวางผ้าถุงไว้ใกล้ตัวกับคนอื่นขโมย “อย่าควรพาดั้งไกลกร” [3] ครั้นจะนุ่งผ้า ต้องไม่นุ่งใต้สะดือ หรือนุ่งปกไซ คือ นุ่งไม่เรียบร้อย โดยห่อเป็นก้อนๆ ไว้ที่บริเวณเอว ดังที่ว่า

นุ่งผ้าใต้สะดือ ชั่วถ้อยน้อยหฤๆ อูจาดอาตมา
ผ้านุ่งปกไซ ยักย้ายเสียวหา ฟังคำจำว่า เจ้าอย่าเพื่อเฟิ่น [6]

1.8 การแสดงท่าทีต่อเพศตรงข้าม “หญิงดี” ต้องไม่แสดงอาการระริกระรี่เมื่อพบผู้ชาย ดังนี้ “ชอบใครอย่าดีดิก อย่าริกริกไม่สู้ดี” [3] ต้องไม่แลบลิ้น ยักคิ้ว หรือเปิดผ้าให้ชายเห็น

อย่าทำให้เสสรวล อย่าควรถล่อลิ้นให้ชาย
มันกัตพลัดยากตาย อย่ามั่งง่ายจะเกิดเข็ญ
อย่ามั่งยักคิ้วหา อย่าเปิดผ้าให้ชายเห็น
ร้ายนักรักเกิดเข็ญ มันจะพาให้เป็นพาล [3]

การสำรวมอิริยาบถของ “หญิงดี” ข้างต้นนี้คล้ายกับการกำหนดคุณสมบัติของนักบวชผู้ทรงศีลในพระพุทธศาสนาเช่นกัน เพราะเน้นให้สำรวมทุกอิริยาบถ ทั้งในด้านการเดิน การนั่ง การกิน การนอน การยิ้ม เป็นต้น ดังในพระสูตร ที่ฉนิทกัถ สีสันชวรรด อัมพัญญสูตร เล่มที่ 9 [9] กล่าวถึงคุณสมบัติทางกายของภิกษุว่า

“ดูกร อัมพฤษะ อย่างไร ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ ดูกรอัมพฤษะ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมทำความรู้สึกตัวในการก้าว ในการถอย ในการแล ในการเหลียว ในการคู้เข้า ในการเหยียดออก ในการทรงสังฆาฏิบาตรและจีวร ในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม ในการถ่ายอุจจาระปัสสาวะ ย่อมทำความรู้สึกตัวในการเดิน การยืน การนั่ง การหลับ การตื่น การพูด การนิ่ง”

2. คุณสมบัติทางวาจา

คุณสมบัติทางวาจา หมายถึงคุณสมบัติที่แสดงออกผ่านคำพูด รวมถึงการใช้เสียงที่ไพเราะอ่อนหวาน ฟังแล้วเพราะหู ถูกต้องตามกาลเวลาหรือกาลเทศะ และมีระเบียบมีวินัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

“หญิงดี” ต้องพูดจาอ่อนหวาน รู้จักขานรับ รู้จักพูด รู้จักถาม ไม่ชิงพูดก่อนผู้อื่น เมื่อมีผู้อื่นมาสนทนากับคนใกล้ชิดก็ให้สำรวมวาจาไว้ ไม่พูดให้มากความ ไม่เป็นหญิงปากบอน มีปากเพื่อยุ่เรื่องของผู้อื่น ดังนี้ “เป็นหญิงอย่าล้อชวน อย่าปากบอนเขาว่าชั่ว” [3] ไม่ขิ้นนทา “อย่านินทาว่าร้ายภิปรายเปรย ที่ไหนเลยเขาจะนับว่าหญิงดี” [5] โดยเฉพาะหญิงที่มีสามีแล้วยังต้องไม่พูดคำหยาบ ชิงพูดก่อนผู้อื่น หรือพูดให้ขัดหู เพราะจะสามีจะทั้งได้ ดังนี้

อริยาศัย	พลอดจาสิ่งใด	แต่เพียงเพราะหู	
ระไวระวัง	ดรัับฟังตาดู	อย่าทำจู้จู้	ล้วงเล็บเจรจา
เป็นหญิงเหลือชาย ๆ	ไ้ความอายอาย	เพราะพิริยา	
อย่าชิงชายหลง	ข้อความใดหนา	อย่าขัดอัชฌา	ต่อถ้อยสามี [6]

คำสอนข้างต้นสอดคล้องกับคัมภีร์อรรถกถาสุตตนิคาย ทสกนิปาต เล่มที่ 24 ที่กล่าวถึงการมีวาจาดีว่า ฟังเว้นขาดจากการพูดเท็จ ใ้วาจาสะอาดเสียด พูดคำหยาบ ให้กล่าวแต่ถ้อยคำที่ไม่มีโทษ รื่นหู น่ารัก จับใจ สุกภาพ เป็นที่พอใจของพหูชน และเว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้อ พูดถูกกาล พูดเป็นธรรม พูดเป็นวินัย กอปรด้วยประโยชน์ [9]

มีข้อสังเกตว่า การกำหนดคุณสมบัติทางกายวาจาสัมพันธ์กับการฝึกศีลในพระพุทธศาสนา ซึ่งในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา ทวาทสกนิปาต เล่มที่ 26 [9] ที่กล่าวถึงผู้ที่มีศีลเป็นเบื้องต้นว่าจะ เป็นสะพานเพื่อนำไปสู่ประโยชน์อื่น ๆ เช่น มีมิตรมาก มีชื่อเสียง และขึ้นสวรรค์

- (610) เพราะผู้มีศีล มีความสำรวม ย่อมได้มิตรมาก ส่วนผู้ศีล ประพฤติแต่ความชั่ว ย่อมแตกจากมิตร
- (611) นรชนผู้ศีลย่อมได้รับการตำหนิและติเตียน นรชนผู้มีศีลย่อมได้รับการยกย่องและชมเชยและสรรเสริญทุกเมื่อ
- (612) ศีลเป็นเบื้องต้น เป็นที่ตั้ง เป็นบ่อเกิดแห่งคุณความดีทั้งหลาย เป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง เพราะฉะนั้น ฟังชำระศีลให้บริสุทธิ์
- (618) ธีรชนตั้งมั่นดีในศีล ย่อมได้รับชื่อเสียงในโลกนี้ และตายไปแล้ว ย่อมได้รับสุขโสมนัสในสวรรค์ ย่อมได้รับสุขโสมนัสในที่ทั่วไป

3. คุณสมบัติทางใจ ดังนี้

คุณสมบัติทางใจ หมายถึงอาการที่ออกมาจากใจ หรือมโนกรรมที่ใจเป็นผู้สั่งการกระทำออก

มา ทั้งด้านความคิด ความสนใจ ความตั้งใจ การตัดสินใจ สติปัญญา เป็นต้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับสมอง ผู้ที่มีคุณสมบัติทางใจจะฝึกฝนในคุณงามความดี รู้ว่าอะไรถูกอะไรผิด อะไรควรทำไม่ควรทำ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 รู้จักระงับโทสะ ผู้แต่งกล่าวว่า “หญิงดี” ที่ระงับโทสะได้จะพบกับความสุขที่ยั่งยืน โดยเฉพาะ เมื่อจะทำบุญ ต้องรู้จักระงับโทสะ แม้จะโกรธก็ไม่แสดงอาการให้เห็น เพราะทำให้บุญมัวหมอง และส่งผลต่อชาติหน้าด้วย คือจะพบแต่ทุกข์ภัยต่างๆ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อนึ่งเมื่อจะทำบุญ	อย่าทารุณกันให้เบือน
อย่ารบกันที่เรือน	ทานเจ้าหนอจะหมองหมუნ
แม้มีผู้เบียดเสียด	อย่าควรเคียดโกรธวายวุ่น
อดอมเอาเป็นบุญ	ชาติหน้าภัยเกิดไกลตัว [3]

นอกจากสอนผู้หญิงโสดแล้ว เรื่องสุภามิตรสอนหญิง ฉบับนางนิล ทวีเศษ พัทลุงยังสอนผู้หญิงที่มีสามีแล้วให้รู้จักระงับโทสะด้วย ผู้แต่งสอนว่าไม่ว่าสามีจะเป็นคนดีหรือเลวก็อย่าแสดงอาการโกรธเกรี้ยว และพูดจาหยาบคาย เมื่อตายไปจะตกนรกอเวจี หรือเมื่อตายแล้วจะกลายเป็นเปรตมีร่างกายพุดองพิการ หญิงที่รู้จักระงับโทสะได้จึงจะนับว่าเป็น “หญิงดี” เมื่อตายไปจะไปเกิดบนสวรรค์ที่มีแต่ความสุขตลอดไป ดังข้อความที่ว่า

ถึงผ้าโหดโหดร้ายสันดานชั่ว ถึงดีร้ายก็เป็นผ้าของโฉมศรี	
อย่าโกรธว่าหาหยาบคำกระลี	เมื่อตายไปอวิชี่เป็นเรือนตัว
จะทนทเวษอยู่ในเขตนรานั้น	เพราะบาปครันที่เจ้าสับประมาทผ้า
ยังบาปเศษเป็นเปรตดูน่ากลัว	ทั้งเนื้อตัวเปื่อยเน่าพิการนาน
นี่แน่เจ้าเสาวภาคย์จำเริญสวรรค์	อย่าซ้อซัดให้ใจผัวนั้นแตกฉาน
จึงจะนับว่าหญิงดีปรีชามาน	ปัญญาณจำไว้ใหม่โน
ครันดับจิตคงจะสถิตพิมานแก้ว	จะผ่องแผ้วเป็นบรมสุขไซ
จะสถิตพิมานอิศโร	จะภิญโญภาวะยิ่งจริงจริงเอย [5]

ความคิดเกี่ยวกับความโกรธสอดคล้องกับในคัมภีร์องค์อุตรนิกาย จตุกกนิปาต เล่มที่ 21 กล่าวว่าผู้ที่มักโกรธมักประสบทุกข์ภัยต่างๆ เช่น ผีวพรรณทรม ยากจน “ดูกรมัลลิกา มาตุคามบางคนในโลกนี้เป็นผู้มักโกรธ มากไปด้วยความแค้นเคือง ถูกว่ากล่าวแม้เล็กน้อยก็ขัดเคือง ฉุนเฉียวกระฟัดกระเฟียด กระด้างกระเดื่อง แสดงความโกรธ ความขัดเคืองและความไม่พอใจให้ปรากฏ เป็นผู้ไม่ให้ทาน...กลับมาเกิดในชาติใดๆ ย่อมเป็นผู้มีผีวพรรณทรม รูปไม่สวย ไม่น่าดู ทั้งเป็นคนยากจนขัดสนทรัพย์สมบัติและต่ำศักดิ์” [9]

ส่วนความคิดเกี่ยวกับการพระพตดิษฐ์แล้วกลายเป็นเปรต ในคัมภีร์พระพุทธศาสนากล่าวถึงเปรตว่าจะอยู่ในภูมิของเปตวิสัย พวกเปรตอาจอาศัยอยู่ตามป่าตามเขาอยู่ตามหมู่บ้านเพราะเปรตก็คือมนุษย์ที่ตายไปแล้วแต่ด้วยผลกรรมชั่วที่ได้ทำไว้จึงทำให้เกิดเป็นเปรตเสวยวิบากแห่งอกุศลกรรมแตกต่างกันไป [10]

3.2 มีความเพียรพยายาม “หญิงดี” ต้องมีความเพียรพยายามในการทำกิจกรรมต่างๆ เช่น มีความเพียรพยายามในการศึกษาหาความรู้ เพื่อจะได้นำวิชาความรู้มาเลี้ยงตนเองได้ การมีความเพียรยัง

ส่งผลให้ มีแต่คนความเมตตา และคอยอุปถัมภ์ค้ำจุน เพราะความเพียรเป็นกิริยาธรรม

วิชาการณ์นี้ไซ้	พึงรู้ไว้ให้ถ้วนถี่
โฉมฉายจักได้ดี	เพราะความเพียรเรียนวิชา
ตกไหนก็ไม่จน	ย่อมมีคนจะเมตตา
แม้ยืนอยู่ด้วยท้าวพระยา	ท่านจะพาให้เป็นนาย
ความเพียรอันอภัย	จะตั้งไยตามกริยา
ตรีตรีกคิดปรีक्षा	ต้องกิริยาธรรม [3]

3.3 ใญ่บุญสุนทาน “หญิงดี” ต้องรู้จักทำบุญ และบริจาคทาน เพื่อตายไปจะได้ขึ้นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ทำบุญที่วันพระ	พระจตุโลกพพบเหมือนกัน
ลงชื่อบัญชีพลัน	ด้วยแผ่นทองรองกรอบใน
พาขึ้นไปสวรรค์	บังคมคัลยีนหัสสนัย
พระอินทร์ ฐ ดีใจ	ร้องสาธุการแล้วอวยพร [3]

ในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิปาต กล่าวถึงผู้ทำบุญให้ท่านว่าจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังนี้ “บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง...เมื่อตายไปเขาเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นดาวดึงส์” [9]

3.4 ละโลกโกรธหลงและเห็นความไม่เที่ยง “หญิงดี” พึงละโลกโกรธหลง เพราะสิ่งเหล่านี้ล้วนนำมาซึ่งความทุกข์ ให้คำนึงถึงความไม่เที่ยงของสรรพสิ่งตามกฎไตรลักษณ์ในพระพุทธศาสนา

โลโกโโสแข็งกล้า	ทุกทัวชนา
ดัดหามาปิดอกใจ	
โมหิริตังนั้นไสย	ถ้าว่าผู้ใด
ลากไสยได้พันทุกขา	
เจ้าเอยจงคิดอนิจจา	ในเพียงแท่นหนา

อะนัตตาแต่ล้วนสูญเปล่า [4]

3.5 ใช้ปัญญาในการคบหาคน มีดังนี้

3.5.1 ไม่คบคนพาล “หญิงดี” ต้องไม่คบคนพาล พวกแรกคือพวกที่ดื่มสุรา หากแต่งงานด้วย จะมีแต่เรื่องทะเลาะวิวาท ถึงขั้นทำร้ายร่างกายภรรยา และญาติพี่น้อง พวกที่สองคือพวกที่เล่นการพนันประเภทไฮโล เพราะมีแต่สร้างหนี้สิน สมบัติที่มีอยู่ก็พลอยฉิบหาย แม้แต่บุตรภรรยาก็อาจถูกขายเพื่อใช้หนี้การพนัน บ้างก็กลายเป็นโจรผู้ร้ายเพราะไม่มีเงินเล่นการพนัน การคบคนประเภทนี้มีแต่ทำให้ครอบครัววุ่นวาย พวกที่สามคือพวกที่เล่นการพนันประเภทไก่ชน พวกนี้มีนิสัยเกียจคร้าน ไม่ทำการทำงานไม่ถือศีลให้ทาน หากอยู่ร่วมกับชายประเภทนี้จะทำให้ครอบครัวพลอยย่อยยับไปด้วย พวกสุดท้ายคือพวกที่เสพยาเสพติด ประเภทเฝิ่น พวกนี้เป็นพวกคอบโจรผู้ร้าย ไม่สนใจรักษาศีล ให้ทาน มีนิสัยเกียจคร้าน ชอบทะเลาะวิวาท การคบคนประเภทนี้มีแต่อัปมงคล

สี่พวกจกัแยกย้าย	หนึ่งบ้าใบ้เมาสุรา
มักเกิดวิวาหา	ชวนร้างอย่าทุบตีเมีย
พ่อตาและแม่ยาย	มันด่าให้ว่าสำเสียด
รบกัันแต่ด้ว้เมีย	มันจะพาไปอบาย
พวกหนึ่งบ้าด้ว้เบียด	มักพาเมียให้วุ่นวาย
ติดหนึ่เพื่อนมากมาย	ลูกเมียได้เป็นทาสเขา
ทรัพย์สินสิ่งใดใด	ย่อยยับไปย้งเรือรบเปล้า
หมดแล้วลั้ล้งเอา	เขาจับได้เมียพลอยจน
พวกหนึ่งนั้นเล่าหนา	เป็นคนบ้าเล่าไก่ชน
ค้ำเข้าเข้าบ่อนบ่น	ไม่พักคิดทำการทำงาน
ลูกเมียพลอยย่อยยับ	มันมีนับศีลและทาน
เป็นคนมิจฉาจาร	ใครคบมันไปนรกกัน
พวกหนึ่งบ้าย่าฝืน	เผาไฟกินสุบแต่ควัน
ลูกเมียพลอยสิ้นกัน	ครันหมดทรัพย์กลับเป็นโจร
น้ำจิตคิดมิจฉา	มันคบหาแต่พวกโลน
คบคิดกันเป็นโจร	ลักได้สุบหัวแม่ฉา
ยาฝืนครันสุบหนัก	ชี้ครันหนักมักโรยรา
นอนในไม่ลืมตา	ตื่นขึ้นมารบเมียกิน
อย่าคบบมันเข้ามา	จะโรยราทานและศีล
เพื่อนคิดแต่จะกิน	ทานและศีลมิได้ทำ
สี่พวกที่กล่าวมา	บาปแน่นอนหาใจดีกดำ
เพื่อนถือเอาแต่กรรม	อย่าคบบมันอัปรมงคูล [3]

3.5.2 คบหาคนดี “หญิงดี” พึงสมาคมกับคนดี โดยเฉพาะบัณฑิตหรือนักปราชญ์ย่อมให้คุณแก่ชีวิต ดีกว่าคบคนพาล เพราะการคบคนพาลมีแต่จะได้รับภัยต่าง ๆ นานา ดังตัวอย่าง

คบคนดีเป็นศรีตัว	คบคนชั่วอัปปะหฺร
คบปราชญ์ได้วิชา	คบพาลาได้อบาย [3]

ตามหลักพระพุทธศาสนาพบว่า การไม่คบคนพาล และการสมาคมกับบัณฑิตเป็นมงคลขั้นแรก และขั้นที่สองในการนำตนไปสู่สมรรถาแห่งชีวิตตามหลักมงคล 38 ประการ เนื่องจากการคบคนพาลมีแต่ให้โทษร้ายแรงในชีวิต การเข้าใกล้คนพาลเป็นหนทางสู่อบายภูมิ ดังที่สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร) [11] กล่าวว่าคนพาลมีหลายประเภทด้วยกันคือคนไม่ซื่อสัตย์ไม่ซื่อสัตย์ไม่รู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้ ไม่ชอบคบคนดี ไม่รู้จักประมาณในการดำเนินชีวิต มีนิสัยอยากได้อยากมี อารมณ์ร้ายกระด้าง มีวิชาเป็นต้วน่า โน้มไปทางวชิกรรมที่ต่ำทราม เช่น พุดเท็จ พุดส่อเสียด ไม่นับถือศีล 5 คบคนพาลก็ย่อมจะเป็นอุปสรรคในชีวิต เพราะฉะนั้น การไม่คบคนพาลเสียเลยจะทำให้อยู่รอดปลอดภัย ส่วนการเลือกคบบัณฑิต เพราะบัณฑิตประกอบแต่กุศลกรรม ประพฤติตนเป็นประโยชน์ต่อสังคม การใช้ชีวิตให้มีความสุขจึงควรหลีกเลี่ยงคนพาล

4. คุณสมบัติด้านการปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์

ผู้เขียนพบว่าสุภาภิตสอนหญิงสำนวนต่างๆ ต่างก็กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้หญิงด้านการปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ที่สัมพันธ์กับหลักทศก ในพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน ดังนี้

4.1 ผู้หญิงในฐานะภรรยา ตามหลักทศก หรือในสังคาลกสูตร เล่มที่ 11 กล่าวว่าภรรยาที่ดีต้องจัดการงานดี สงเคราะห์คนรอบข้างดี ไม่นอกใจ รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ และขยันไม่เกียจคร้าน [9] ดังนี้

4.1.1 **จัดการงานดี** ภรรยาที่ดีต้องสนใจงานบ้านงานเรือน รู้จักจัดการงานเป็นอย่างดี เช่น เอาใจใส่ต่อการปรุงอาหารรสชาติต่าง ๆ โดยไม่หวังพึ่งข้าทาสบริวารมากนัก เมื่อทำการกิจเสร็จแล้วก็ให้ความสำคัญสะอาดอุปกรณ์เครื่องใช้ในครัวเรือนและสำรวจความเรียบร้อยก่อนปิดประตูครัวต่อไป เช่น

การทำงานฝ่ายครัว	ตกแต่งแกงคั่ว	หุงต้มลวกจี่	
กับข้าวปลาปลู	จงรู้ถ่วงถี่	วิชาสิ่งนี้เป็นที่เสน่ห์ชาย	
ตกแต่งอาหาร	อย่าได้เกียจคร้าน	สถาพรสตรี	
ผู้เฒ่ากล่าวกลอน	สั่งสอนไว้	หยัดท่าทาสี	มิติน้องอา [6]
ครกเบือและสากเบือ	อย่าตั้งเพือตักชั๊กลา		
บวยหวักควรรักษา	ไว้ให้ดีตามวิสัย		
อย่าได้อุเบกษา	หาน้ำทำดับไฟ		
เสร็จแล้วเจ้าออกไป	ชักประตูหับกำซั๊กครัว [3]		

การจัดการงานดีรวมถึงการดูแลทุกข์สุขของสามีด้วย ตั้งแต่ยามกิน จนกระทั่งยามนอน กล่าวคือ เมื่อสามีจะรับประทานอาหารต้องเตรียมสำหรับไว้ให้ ในขณะที่สามีรับประทานก็ช่วยอำนวยความสะดวก ส่วนตนเองกินทีหลัง เมื่อสามีออกจากบ้านก็ให้เตรียมของกินของใช้ไว้ให้ เมื่อสามีกลับมามีต้องเตรียมอุปกรณ์สำหรับอาบน้ำไว้ให้เสร็จสรรพ เมื่อสามีจะนอนผู้ที่เป็นภรรยาควรเตรียมตั้งแต่ทำความสะอาด จัดที่นอนหมอนมุ้งให้เรียบร้อย คอยนวดพั้น และพุดหวานหู แล้วจึงค่อยนอนทีหลัง แต่ให้นอนต่ำกว่าสามีเพื่อแสดงความเคารพ ต่อมาก็ต้องตื่นก่อนสามีเพื่อเตรียมอาหารและน้ำสำหรับล้างหน้าให้สามีต่อไป

จะกินและจะนอน	สาดและหมอนควรอชัฎมา
ปรนนิบัติเป็นอชัฎรา	ทุกเวลากินและนอน
เรือดไรส่งไฟหา	กวาดขยะปิดผ้าผ่อน
ปูสาดและลาดหมอน	อย่านอนก่อนอชัฎมา [3]

4.1.2 **สงเคราะห์คนรอบข้างดี** ภรรยาที่ดีต้องรู้จักดูแลคนรอบข้างให้ได้รับความสุขความสบายด้วย เช่น บิดามารดาของตนเอง ข้าทาสบริวาร เพื่อนบ้าน แขนกของสามี แม้กระทั่งภรณาน้อย

แม้มีน้อยหลวง	อย่าซึ่งหึงหวง	เคืองเคียดเตรียมตรา	
เพราะเจ้าเป็นใหญ่	เอาใจภัสดา	แม้มีน้อยถอยมา	อย่าถือท่วงที่ [6]
หนึ่งท่านผู้มาเรือน	ถามหาผ้าตัวไม่มี		
อชัฎมาไว้ให้ดี	เลี้ยงหมากพลูและข้าวปลา [3]		

นอกจากนี้ หากบิดามารดาหรือญาติพี่น้องของสามีมาเยี่ยมเยียนก็ให้ต้อนรับขับสู้เป็น อย่างดี ดังนี้ “อีกทั้งพ่อแม่มีหัว ดูแลให้ทั่ว อย่าได้ล้าเอียงเคืองใจ” [4] และไม่โนินทาว่าร้าย

อนึ่งเล่าเผ่าพงศ์พ่อแม่หัว จงเกรงกลังจงหนักเกิดน้องเอ๋ย

อย่าโนินทาว่าร้ายภิปรายเปรย ที่เหินเลยเขาจะนับว่าหญิงดี [5]

4.1.3 ไม่ประพฤตินอกใจ ภรรยาที่ดีที่สุดไม่นอกใจสามี

ตั้งอยู่ตามโอวาท อย่าให้ฉลาดคำฝั่วว่า

สิ่งหนึ่งอย่าพึงมา เอาจิตออกนอกใจชาย [3]

ผู้แต่งกล่าวถึงโทษของหญิงที่นอกใจสามีไว้อย่างรุนแรงว่าจะตกนรก ต้องปีนต้นไม้ห้อยหัว ลงมา ถูกนกตะกรุมและกาปากเหล็กจิกตี ถูกสุนัขกัด ครั้นสิ้นกรรมแล้วก็ต้องเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นคน บ้าใบ้ ไร้เขลา รูปชั่ว และมีแต่คนเกลียดชัง จึงไม่ควรเป็นหญิงหลายใจ

ขึ้นนิ้วเลือดไหลสก เอานรกเป็นเหยื่อหมา

นกตะกรุมกาปากเหล็ก เจาะวันละเจ็ดคาบตรา

เกิดขึ้นเป็นเหยื่อหมา ขึ้นต้นไม้เอาหัวลง

หลายชาติทนเสียดสา ในนรกนั่นโดยจง

สิ้นกรรมได้คืนคง เกิดชมพูเป็นเดียรัจฉาน

กลับชาติเป็นมนุษย์ เป็นคนไม้ไ้สาธารณะ [3]

ความคิดข้างต้นสอดคล้องกับในขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 28 [9] ที่กล่าวถึงหญิงที่ ประพฤติผิดในกามว่าจะตกนรกชั้นสิมปลิวันนรก เป็นนรกที่มีป่าไม้มีงูและมีสุนัขป่าตัวโตคอยไล่กัด มีนกร้าง นกตะกรุมและกาปากเหล็กคอยจิกเนื้อสัตว์นรกกินอยู่ด้วย นรบาลจะเอาหอกไล่ตีมแทงสุนัขที่ไล่กัด สัตว์ นรกถูกบังคับให้วิ่งหนีขึ้นต้นไม้ที่ถูกหนามทิ่มแทงได้รับทุกข์ทรมานแสนสาหัส ในขณะที่ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ ปฐมปิณฑวิมาน เล่มที่ 26 [9] ก็กล่าวตรงกันว่าหากเชื่อสัตย์ต่อสามีว่าจะไปเกิด ในวิมาน หากไม่เชื่อสัตย์จะตกนรก

(95) เทพธิดามีอำนาจมาก เมื่อเธอเกิดเป็นมนุษย์ได้ทำบุญอะไรไว้

จึงได้สำเร็จเป็นเทพธิดามีฤทธิ์ เพราะบุญอะไรเธอจึงมีอำนาจรุ่งเรือง

และรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้

(96) เมื่อดิฉันเกิดเป็นมนุษย์อยู่ในหมู่มนุษย์ เป็นผู้เชื่อสัตย์ไม่นอกใจสามี

คอยถนอมน้ำใจ เหมือนมารดาถนอมบุตร ถึงแม้จะโกรธก็ไม่กล่าวคำหยาบคาย

(97) ดำรงมั่นอยู่ในความสัตย์ ละเว้นการพูดเท็จ ยินดีในการให้ทาน ซอบอุทิศตน

ช่วยเหลือผู้อื่น มีจิตเลื่อมใสได้ถวายข้าวและน้ำ เป็นทานอย่างเหลือเฟือโดยเคารพ

4.1.4 ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง ผู้แต่งกล่าวว่าความขยันไม่เกียจคร้านการงาน

และความกระตือรือร้นในการทำงาน ย่อมถือว่าเป็นการปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่งด้วย

เมื่อจกหุงข้าว	ตั้งหม้อแล้วเจ้า	จงเร่งผายผัน	
เอาผักมาเด็ด	ใส่ไฟด้วยพลัน	บุญหนักนักรรรม	จึงจะเป็นผล
เร่งคิดเร่งอ่าน	เจ้าอย่าชี้คร้าน	กองการกุศล	
การฝ้ายการโหก	ให้เร่งขายชวน	ทำศีลใส่ตน	คนนั้นต่อจะดี [4]

การสอนผู้หญิงในฐานะภรรยาข้างต้นสอดคล้องกับหลักธรรมอื่นๆ ในพระพุทธศาสนาอีกเป็นจำนวนมาก ดังในคัมภีร์อังคตตริภาย กล่าวถึงหญิงที่จะมีชัยไปถึงโลกหน้าหรือไปสู่สุคติในภพหน้าว่า ต้องเชี่ยวชาญในงานบ้านงานเรือน รู้จักดูแลทุกข์สุขของคนในบ้าน ตลอดจนคนใช้ ทำทุกอย่างเพื่อความพอใจของสามี รู้จักทำกิจการต่างๆ ในบ้าน ยึดมั่นในคำสอนของพระพุทธเจ้า และมีปัญญา [12] ในพระสูตรตันตปิฎก อังคตตริภาย ปัญจนินบาต เล่มที่ 22 [9] กล่าวถึงการปฏิบัติตนของผู้หญิงต่อสามีที่ไม่แตกต่างกันนัก ดังคำสอนต่อไปนี้

สตรีผู้เป็นบัณฑิต ย่อมไม่ดูหมิ่นสามี ผู้มีความเพียรชวนชวยเป็นนิตย์ เลี้ยงตนเองทุกเมื่อ ผู้ให้สิ่งที่ต้องการได้ทุกอย่าง ไม่ทำให้สามีขุ่นเคืองด้วยการแสดงความหึงหวง ยกย่องทุกคนที่สามีเคารพเป็นคนขยัน ไม่เกียจคร้าน สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามี ปฏิบัติถูกต้องสามี รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ สตรีผู้ประพฤติตามใจสามีอย่างนี้ จะเข้าถึงความเป็นเทวดาเหล่ามหาปกาธิกา

อีกตัวอย่างหนึ่งเป็นตอนที่อนาถปิณฑิกเศรษฐีบิดาของนางจุฬาสุภักทาให้โอวาทนางก่อนที่จะไปเป็นลูกสะใภ้ของอุคคะเศรษฐี 10 ประการ [13] คำสอนนี้สอนสอดคล้องกับในสุภาสิตสอนหญิงภาคใต้ ดังนี้

1. อย่างนำความลับ ความไม่ดีในครอบครัวของตนไปเปิดเผยให้ผู้อื่นฟัง
2. อย่างนำคำนิทาว่าร้ายของคนภายนอกมาเล่าให้คนในครอบครัวฟัง
3. เมื่อมีคนมาเยี่ยมของแล้วนำมาคืน หากมาเยี่ยมอีกก็ควรให้เพื่อแสดงความเอื้อเฟื้อ
4. คนที่มาเยี่ยมของแล้วไม่คืน ไม่ควรให้เยี่ยมอีก
5. คนที่เป็นญาติมิตรแม้เขามาเยี่ยมของจะคืนหรือไม่ เมื่อมาเยี่ยมอีกก็ควรให้
6. อย่างนั่งในที่ของพ่อแม่สามี เมื่อสามีเดินผ่านต้องลุกให้
7. เข้านอนภายหลังเมื่อพ่อแม่ของสามี และสามีเข้านอนแล้ว
8. กินภายหลังจากพ่อแม่ของสามี และสามีกินแล้ว
9. ให้ความเคารพยำเกรงพ่อแม่ของสามีและสามีดุจการบูชาไฟ
10. ให้เอาใจใส่นับถือพ่อแม่ของสามีและสามีดุจเทวดา

มีข้อสังเกตว่า หน้าทีของภรรยาปรากฏในวรรณกรรมคำสอนมากกว่าหน้าทีอื่น สะท้อนให้เห็นถึงการดูแลบ้านเรือนและทุกข์สุขของคนในครัวเรือน เป็นพลังอำนาจแฝงอันจะยังประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ การปกครองดูแลบ้านเรือนจึงไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการดูแลประเทศชาติ ดังในคัมภีร์สังยุตตนิภายกล่าวว่ามีบุตรสาวอาจมีค่ากว่าบุตรชายหากมีคุณธรรมความดี เอาใจใส่ต่อสามี และบิดามารดาของสามี บุตรเช่นนี้อาจปกครองดูแลแม่แต่ประเทศชาติได้ [12]

4.2 ผู้หญิงในฐานะผู้ปกครองหรือนายจ้าง นายจ้างที่ดีต้องเอาใจใส่ข้าทาสบริวาร ตั้งแต่เครื่องนุ่งห่ม อาหาร การทำงาน ไม่ดีด่าต่อหน้าแขก ให้พูดด้วยถ้อยคำอ่อนหวานเพื่อให้คนเหล่านี้อยู่กับตนนาน ๆ

เลี้ยงควายกินน้ำหญ้า	เลี้ยงคนข้ากินถั่วถั่ว		
เอาใจไว้ให้ตี	ที่จะกินและนุ่งหม		
ถ้าไม่มีปัญญา	ทาสและข้าคิดแต่จะส่ง		
คิดหาผ้านุ่งหม	ให้พอสมคนแลดู [3]		
แขกไท้ไปมา	อย่าได้ตีดำ	ข้าไท้ลูกหลาน	
แม้รู้ว่าผิดหลัง	ยับยั้งฟังการ	ค่อยว่าค่อยชาน	ถ้อยคำหวานอ่อน [6]

สภามิตคำภพย์ ฉบับศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต หมายเลข 291 กล่าวว่าการมีลูกจ้างถือว่าเคยสร้างบุญกุศลไว้ด้วย “ถ้าว่าบุญกุศลเจ้าได้ข้าคน ใช้สอยแต่พอประมาณ” [4]

4.3 ผู้หญิงในฐานะบุตร ผู้แต่งสอนว่าผู้หญิงในฐานะที่เป็นบุตรจะต้องรู้จักปฏิบัติต่อบิดามารดาด้วยดีคือทำตามคำสอน ไม่ขัดใจ หรือข่มเหง ดังนี้

อย่าควรข่มเหงแม่	จริงจริงแหล่งเป็นเวร
จำเอาคำเราว่า	เกิดมุงคุณเป็นบุญตัว
ขัดถ้อยคำมารดา	สิ่งนี้หนาเป็นสิ่งชั่ว
อย่าเอามาใส่ตัว	เป็นกิจของหญิงแพศยา [3]

ผู้แต่งบอกผลที่จะได้รับของหญิงที่กตัญญูต่อบิดามารดาว่าเมื่อตายไปจะขึ้นสู่สวรรค์อันเป็นดินแดนที่มีแต่ความสุข ได้ฟังแต่เสียงมโหรีขับกล่อม และได้เห็นเหล่าเทวดานางฟ้าที่พากันเต้นรำกันอย่างมีความสุข

บ้างขยับขยับเสภา	ตัวและหน้ายกย้ายตาม
หนุ่มหนุ่มนางงามงาม	ล้วนหนุ่มนางทิพย์เมืองสวรรค์
เล่นรำทำถั่วถั่ว	ต่างมีอาจะนาระพัน
ย่อมมีที่ทุกอัน	วิมานแก้วแวววาวตา [3]

ส่วนหญิงที่อกตัญญูต่อบิดามารดา เช่น ขอบข่มเหงและด่าทอว่าเมื่อตายไปจะตกนรกเป็นเวลาช้านาน ต้องกลายเป็นเปรตที่ไร้หูด้า มือและเท้า กินเลือดหนองของตนเป็นอาหาร ถูกนำไปเผาในกระทะเหล็ก ตายวันละ 7 ครั้ง ยมบาลใช้คีมคีบลิ้นออกมา เมื่อเกิดบนโลกมนุษย์ก็เป็นสัตว์เดรัจฉาน

รูปงามน้ำใจกล้า	อวดตัวว่าดีขยัน
เรียวแรงมันแข็งขัน	มีย่อท้อแก่มารดา
หญิงนั้นครั้นตายไป	ตกนรกนานหนักหนา
เป็นเปรตทนเวทนา	หูและตาบ่ได้ดี
หลายชาติอยู่ในโทษ	พระเจ้าโปรดยากพ้นที่
มีอดินก็ไม่มี	เป็นเปรตกินเลือดหนองตน
ไฟเผาในทะเลลึก	ตายได้วันละเจ็ดหน
ยมบาลท่านทารุณ	เอาคีมคีบลิ้นออกมา
ใช้กรรมอยู่ในนรก	ถ้วนกำหนดครบชาติตรา
สิ้นกรรมได้ขึ้นมา	เกิดชมพูเป็นเตี้ยจรจฉาน [3]

ในคัมภีร์ขุททกนิกายชาตก เล่มที่ 28 กล่าวว่าผู้ที่ทำหน้าที่ของบุตรที่ดีจะได้ขึ้นสวรรค์ แต่หากออกตัญญูต่อบิดามารดาจะตกนรก ดังในพระพุทธานุญาตที่กล่าวว่า “ผู้ที่มารดาบิดาเลี้ยงมาโดยยากอย่างนี้ไม่บำรุงมารดาบิดา ประพฤติผิดในมารดาบิดา ย่อมเข้าถึงนรก” [9]

4.4 ผู้หญิงในฐานะพุทธศาสนิกชน การเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีคือการแสดงความเคารพและสุขภาพเรียบร้อย เมื่ออยู่ต่อหน้าพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์ถือว่าเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า

เคารพนบนอบไหว้	อัชฌาไว้พระเทศนา
อย่าให้หมองโรยรา	ผู้มีศีลนินทาหัว
พระสงฆ์นั่งอย่ายืน	พูดจักเป็นโทษแก่ตัว
อย่าแยงควรเกรงกลัว	ท่านผู้ทรงพระศีลา
พระฝากศาสนาไว้	สงฆ์ทั้งหลายอยู่รักษา
พระเจ้าท้าวลืบลดา	ไปนิพพานยังแต่สงฆ์
เปรียบดุจดั่งดวงใต้	พระตามไว้เป็นดวงกลม
แจ้งจบพบโดยจง	พึงเคารพมีอัชฌา [3]

การรู้จักปฏิบัติต่อพระสงฆ์ด้วยกิริยาท่าทีที่ดีงามถือว่าเป็นช่องทางหนึ่งในการไปสวรรค์หรือบรรลุนิพพานชั้นสูง ดังที่นางอสิตาทูที่นิมนต์อัครสาวกมาถวายอาหาร แล้วฟังธรรมเทศนาด้วยความเลื่อมใสอยู่เป็นนิจ จนได้บรรลุโสดาบันปัตติผลทั้ง ๆ ที่อยู่ในฆราวาสวิสัย ต่อมาได้บวชเป็นภิกษุณีและสำเร็จมรรคผลเป็นพระอรหันต์

4.5 ผู้หญิงในฐานะสมาชิกหนึ่งของสังคม สิ่งที่ผู้หญิงควรให้ความสำคัญในฐานะที่เป็นสมาชิกหนึ่งของสังคมคือการรู้จักครองใจเพื่อนบ้าน เพราะการผูกมิตรกับเพื่อนบ้านช่วยให้เกิดประโยชน์หลายประการ เช่น สามารถขอความช่วยเหลือยามเจ็บไข้ได้ป่วย หรือมีธุระต่าง ๆ ผู้แต่งจึงสอนผู้หญิงให้รู้จักแบ่งปันของกินของใช้ให้เพื่อนบ้าน หรือวางตัวเป็นกลางเมื่อบุตรของตนทะเลาะกับบุตรของเพื่อนบ้าน

เพื่อนบ้านครั้งดีไว้	เมื่อเจ็บไข้ได้พึ่งกัน
จุกหูทุกซุขที่นั่น	วิถ้วานกันได้ง่ายดาย
ไปไหนได้ของมา	ใดใดหนอย่าซิดไว้
อย่ากินคนเดียวตาย	แจกปันให้เพื่อนตามมี
รู้จักก็เป็นเนื้อ	รู้ใฝ่เผื่อเป็นไมตรี
กินได้นานหลายปี	มิรู้อดหมดเลยหนา
โลกนักโลกมักหาย	มักจะได้ความโกรธา
ต๋านักมักแข็งกล้า	พอมัธยมเอาแต่งาม
ลูกเต้ารบตีกัน	อย่าหุนหันคุกคาม
ลูกเราลูกเขาก็ตาม	ลำดับความสอนให้ดี [3]

มีข้อสังเกตว่า การสอนการปฏิบัติตนของผู้หญิงดังที่กล่าวมานี้สอดคล้องกับหลักของมาตุคามในพระพุทธานุญาตด้วย ดังในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต เล่มที่ 23 [9] กล่าวว่าหญิงที่ปฏิบัติตามหลักธรรม 8 ประการ เมื่อตายไปจะไปเกิดเป็นเทวดาเหล่ามหาปกาธิกา

1. มารดาบิดาผู้ปรารถนาประโยชน์ หวังเกื้อกูล อนุเคราะห์ด้วยความเอ็นดู ยกเธอให้สามีได้ เธอต้องตื่นก่อนนอนที่หลังสามีนั่น คอยรับใช้ปฏิบัติให้เป็นที่พอใจเขา พุดคำไพเราะต่อเขา
2. ชนเหล่าใดเป็นที่เคารพของสามี คือ มารดา บิดา หรือสมณพราหมณ์ เธอสักการะเคารพนับถือ บูชาชนเหล่านั้น และต้อนรับท่านเหล่านั้นผู้มาถึงแล้วด้วยน้ำและเสนาสนะ
3. การงานเหล่าใดเป็นการงานในบ้านสามี เธอจะขยัน ไม่เกียจคร้านในการงานเหล่านั้น ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุปายในการงานเหล่านั้น สามารถทำสามารถจัดได้
4. รู้จักการงานที่คนในบ้านสามี คือ ทาสคนใช้หรือกรรมกรว่าทำแล้วหรือยังไม่ได้ทำ รู้อาการของคนเหล่านั้นที่เป็นไข้ว่าดีขึ้นหรือทรุดลง และแบ่งปันของกินของใช้ตามส่วนที่ควร
5. เธอรักษาคุ้มครองในสิ่งที่สามีหามาได้ เป็นทรัพย์ ข้าว เงิน หรือทองคำตาม ไม่เป็นนักเลงการพนัน ไม่เป็นขโมย ไม่เป็นนักเลงสุรา ไม่ล้างผลาญทรัพย์สมบัติ
6. เธอเป็นอุปราศิกา ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ
7. เธอเป็นผู้มีศีล คือ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ เสพของมีนเมา คือ สุรา และเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท
8. เธอเป็นผู้มีราคะ คือ มีใจปราศจากความตระหนี่ อันเป็นมลทิน มีจาคะอันสละแล้ว มีฝัามีอชฺฌมยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการแจกทานอยู่ครองเรือน

สรุปและอภิปรายผล

การศึกษา “หญิงดี” ในสุภามิตสอนหญิงภาคใต้ทั้งสี่สำนวน พบว่าคุณสมบัติด้านต่าง ๆ สัมพันธ์กับความคิดความเชื่อในพระพุทธศาสนา ด้วยกันทั้งสิ้น โดยผู้แต่งสุภามิตสอนหญิงสำนวนต่าง ๆ ต่างก็กล่าวตรงกันว่า “หญิงดี” จะต้องมีความดีด้านกาย วาจา และใจที่ดี ทั้งต้องรู้จักปฏิบัติสัมพันธ์กับผู้อื่น โดยคุณสมบัตินี้ผู้แต่งแสดงรายละเอียดมากเป็นพิเศษ คือคุณสมบัตินี้ด้านการทำงานที่ของภรรยาที่ดี ทั้งต่อสามี ญาติพี่น้องของสามี แยกของสามี ข้าทาสบริวาร และญาติพี่น้องของตนเอง ส่วนการสอนด้านอื่นๆ มีปริมาณมากบ้างน้อยบ้างตามความสนใจของผู้แต่ง แต่จะสัมพันธ์กับความคิดความเชื่อในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในเรื่องนรกสวรรค์ การได้เกิดในยุคพระศรีอาริยมุตไตรย และการกลับชาติมาเกิดจากผลของกรรมที่ได้ทำไว้

การกำหนดคุณสมบัตินี้ต่าง ๆ ที่เป็นไปอย่างเข้มงวด นอกจากเพื่อสั่งสอนผู้หญิงให้รู้จักสร้างความสุขความเจริญให้แก่ตนแล้ว ก็น่าจะมีจุดมุ่งหมายอื่นแฝงอยู่ ดังนี้

ประการแรก เป็นการฝึกฝนผู้หญิงชาวใต้ให้ “สมบุรณ์แบบ” ทั้งด้านกาย วาจาและใจตามแบบฉบับของผู้หญิงในพระพุทธศาสนา เช่น มีคุณสมบัตินี้เหมือนนางวิสาขา นางจุฬาสัทธาหรืออื่นๆ ที่สามารถบรรลุธรรมขั้นสูงตั้งแต่เป็นฆราวาสหรือสำเร็จมรรคผลเป็นพระอรหันต์ เนื่องจากยึดหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต โดยเมื่อพิจารณาหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาแล้วก็พบว่าไม่ได้ปฏิเสธการฝึกฝนตนของมนุษย์ (ทั้งหญิงและชาย) เพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ดังพระราชาธรรมนี้ (ประยูร ปรยุตโต) กล่าวว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ ซึ่งสัมพันธ์กับความเป็นพระศาสดา และการทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า มีพุทธพจน์มากมายที่เน้นฝึกฝนตนของมนุษย์ เพื่อพัฒนาตนจนถึงที่สุด การฝึกฝนด้านต่าง ๆ เริ่มจากระดับศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งต้องประสานกันทุกฝ่าย เพื่อให้มีวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม การฝึกศีลจะมองลักษณะที่เด่นด้านอินทริยหรือกายวาจา หากเด่นภายในจิตใจจัดเป็นระดับสมาธิ เช่น ความกตัญญู ความเคารพ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเพียร และความพยายาม

หากแต่ความคิดเรียกว่าระดับปัญญา เป็นการฝึกหรือพัฒนาการเข้าถึงความจริง และคิดการต่างๆ ในทางเกื้อกูล ผู้ที่ก้าวผ่านด้านต่างๆ ไปได้จะพบกับความสุขในปัจจุบัน การฝึกฝนและจัดระเบียบให้แก่ผู้หญิงช่วยปิดกั้นโอกาสในการทำชั่ว และเป็นหนทางแห่งการหลุดพ้น [14-15] คำสอนผู้หญิงด้านต่างๆ นี้จึงน่าจะเป็นการสื่อท่าทีหรือสื่อความหมายถึงการสร้างภาพผู้หญิงที่สมบูรณ์แบบว่าควรจะมีการวางตัวอย่างไรจึงจะเป็นไปตามแบบฉบับผู้หญิงในพระพุทธศาสนา ซึ่งปริชา ช่างขวัญยืน [16] กล่าวว่าท่าทีของผู้หญิงที่มีต่อศาสนาไม่ใช่ความเพ้อฝัน แต่เป็นสิ่งที่ต้องพากเพียรปฏิบัติจึงจะเข้าถึง สิ่งที่ต้องทำก็คือการเข้าถึงอุดมคติมิใช่อ้างว่าอุดมคติไม่มีจริง ในความเป็นจริงมนุษย์ล้วนตั้งเป้าหมายและดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมาย ศาสนามีท่าทีเชื่อมั่นในอุดมคติในทุกระดับอย่างไม่เปลี่ยนแปลง คนดีไม่ว่ายुकสมัยใดย่อมมีความดีเหมือนๆ กัน จะแตกต่างกันว่าเป็นความดีในเรื่องอะไร และมีวิธีที่จะไปถึงความดีนั้นอย่างไร ดีในส่วนปุถุชนหรือนักบวช ท่าทีที่ยึดถือความดี ความถูกต้อง และเป็นธรรมเป็นท่าทีที่สำคัญของศาสนา ซึ่งแสดงอย่างชัดเจนด้วยการสั่งสอนและการปฏิบัติ

ประการที่สอง เป็นการสร้างพลังอำนาจแฝงของผู้หญิงเพื่อสื่อให้เห็นว่าหากผู้หญิงประพฤติ

ปฏิบัติตัวดี โดยเฉพาะ ด้านการรู้จักปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ตั้งแต่การปฏิสัมพันธ์กับคนในครอบครัว จนถึงคนในสังคมก็จะเป็นพลังอำนาจแฝงอันจะยังประโยชน์ให้แก่สังคมและประเทศชาติได้ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการดูแลประเทศชาติ

ประการที่สาม เป็นการอาศัยความเชื่อทางศาสนาจัดระเบียบผู้หญิงภาคใต้สมัยโบราณในเชิงลึก เนื่องจากในอดีตภาคใต้เป็นเมืองท่าสำคัญที่มีผู้คนหลากหลายเดินทางเข้ามาค้าขาย มารับราชการและแสวงบุญ หากไม่ควบคุมพฤติกรรมของผู้หญิง ย่อมทำให้เกิดความวุ่นวายได้ โดยเฉพาะหากเกิดกับผู้ชายที่มีอาชีพรับราชการ ดังที่เอกวิทย์ ณ ถลาง กล่าวถึงการเข้มงวดผู้หญิงในสังคมภาคใต้ที่มีมากกว่าภาคอื่นๆ ว่าเนื่องจากสังคมภาคใต้กำหนดให้ผู้ชายมีบทบาทในการคบค้ากับผู้คนต่างวัฒนธรรม เป็นไปได้ว่า เมื่อฝ่ายชายเปิดเผยในการคบค้าก็ต้องถ่วงดุลเพื่อรักษาความเป็นตัวของตัวเองทางวัฒนธรรมไว้ ฝ่ายหญิงจึงต้องมีบทบาทก่อนไปทางอนุรักษนิยมและเก็บตัว [17] อย่างไรก็ตาม การกำหนดคุณสมบัติของ “หญิงดี” ย่อมมีทั้งการดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงไป ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ทางสังคม และยุคสมัยที่เป็นตัวกำหนดคุณสมบัติของ “ผู้หญิงดี” ที่จะให้อยู่ในทิศทางใด

เอกสารอ้างอิง

- [1] มาลี แก้วละเอียด. (2531). *การศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้เรื่องปริสนาสอนน้อง*. ปริญญาโท กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.
- [2] อุดม หนูทอง. (2528). *วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทคำสอน*. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์.
- [3] พิทยา บุษรารัตน์; และ ประพนธ์ เรืองณรงค์. (2548). *สุภาษิตสอนหญิงคำภาพย์*. ใน *วรรณกรรมทักษิณ: วรรณกรรมคัดสรร เล่มที่ 12*. หน้า 241-255. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชซิ่ง.
- [4] สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2548). *สุภาษิตคำภาพย์ ฉบับศูนย์วัฒนธรรมภูเก็ต 1 (ฉบับ ศวภ. 291)*. ใน *วรรณกรรมทักษิณ: วรรณกรรมคัดสรร เล่ม 12*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชซิ่ง.
- [5] ชัยวุฒิ พิชะกุล. (2547). *สุภาษิตสอนหญิง ฉบับนางนิล ทวีเศษ อำเภอมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง*. สงขลา: สถาบันทักษิณคดี.
- [6] *สุภาษิตสอนหญิง*. (ม.ป.ป.). สมุดไทยขาว เลขทะเบียน 001045 สมบัติของมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.

- [7] เทพ บุญยประสาท. (2528). *สุภาสิตสำนวนหญิง (สำนวนภาคใต้)*. พัทลุง: โรงพิมพ์พัทลุง.
- [8] วาดภฏ. (แปลโดย ป.ส.ศาสตรี). (2504). *อลังการศาสตร์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์.
- [9] กรมการศาสนา. (2514). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- [10] สุนทร ณ ริงสี. (2550). *ปรัชญาจากพระไตรปิฎก*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [11] วีรวงศ์, สมเด็จพระมหา (พิมพ์ ธรรมโร). (2549). *มงคลสูตร 38 ประการบันไดทองแห่งชีวิต*.
กรุงเทพฯ: ข้าวฟ่าง.
- [12] เรืองอุไร กุศลาลัย. (2535). *สตรีในวรรณคดีพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- [13] ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ษ์ภูเสน. (2545). *สตรีในพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ไทยธิเบต.
- [14] พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2525). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- [15] พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2528). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์*. (พิมพ์ครั้งที่ 4).
กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- [16] ปรีชา ช่างขวัญยืน. (2541). *สตรีในคัมภีร์ตะวันออก*. กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- [17] เอกวิทย์ ณ ถलग. (2544). *ภูมิปัญญาทักษิณ*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อัมรินทร์แอนด์พับลิชชิง.